

STAROŻYTNOŚĆ

Zadanie 1.

Jakie relacje między małżonkami ukazywane są w kulturze? Omów zagadnienie na podstawie malowidła *Małżonkowie z Pompei* oraz obrazu Williama Hogartha *Modne małżeństwo*.

1. Jakich konwencji użyli twórcy w celu przedstawienia scen małżeńskich? Zaznacz wszystkie możliwości.

- a) Satyrycznej.
- b) Realistycznej.
- c) Naturalistycznej.
- d) Symbolicznej.

Uzasadnij swój wybór, podając argument do każdej z wybranych konwencji.

a) Scena małżeńska przedstawiona na przywołanym w zadaniu obrazie Williama Hogartha, *Modne małżeństwo. Śniadanie* ma charakter satyryczny i jest typowa dla oświeceniowego krytycyzmu. W tej scenie relacje między małżonkami ukazane są w krzywym zwierciadle – będą one przedmiotem dalszej części mojej wypowiedzi.

b) Realistyczne sceny ukazujące małżonków i panujące między nimi relacje występują w sztuce od czasów antyku aż po współczesność. Taki właśnie charakter ma starożytny fresk *Małżonkowie z Pompei* z I w. n.e. W realistycznie ukazanym obrazie małżeństwa widać dbałość o prawdopodobieństwo oddania nie tylko wyglądu, ale również osobowości postaci oraz środowiska, z którego wywodzą się małżonkowie.

2. Porównaj przedstawione obrazy, na ich podstawie napisz, co można powiedzieć o:

	<i>Małżonkowie z Pompei</i>	William Hogarth, <i>Modne małżeństwo</i>
żonie	Kobieta ukazana na fresku jest delikatna i zamyślona. Trudno powiedzieć, czy jest szczęśliwa. Jej twarz wyraża raczej zadumę i melancholię, które potęguje dodatkowo mimowolny gest: bezwiednie przykłada do brody trzymany w rękę cienki rylec, patrząc gdzieś w dal. W drugim rękę trzyma tabliczkę woskową. Wydaje się samotna, wzroku nie kieruje ku mężowi, lecz ku własnym myślom.	Obraz przedstawia scenę z wnętrza bogato urządzonego, arystokratycznego domu – małżonkowie zasiedli do tytułowego śniadania. Siedzą w swobodnych pozach, wskazujących na pograżeniu się każdego we własnych sprawach. Kobieta wznosi ręce wysoko do góry z oburzeniem. Być może wygraża rządcy czy innemu urzędnikowi, który zbliża się z rachunkami (kwity dłużne). Choć obraz wnętrza wskazuje na panujący tu upadek i ruinę, pani nie zamierza zajmować się ani domem, ani wyraźnie osłabionym mężem, a jedynie manifestuje złość na służbę

		zanudzającą ją problemami (także lokaj przeornie ukrył się za krzesłem).
mężu	To Neo, prawdopodobnie adwokat; w rękę trzyma zwój pergaminu. W ten sposób malarstwo pompejańskie ukazywało zajęcia portretowanych osób. Twarz mężczyzny, okolona lekką smugą zarostu, oddaje południowy typ urody dawnych mieszkańców Pompei. Małżonek to poważny, choć młody człowiek. Patrzy w oczy widzowi, a wyraz jego wielkich oczu jest trudny do określenia: jest w nim i zaczepność i jakby smutek czy lęk. Nie kieruje oczu ku żonie – wydaje się, podobnie jak ona, samotny.	Pan wyraźnie niedysponowany, nieświeży po wesoło spędzonej nocy (salonowy piesek, merdając ogonem, wyciąga mu z kieszeni fragment kobiecej garderoby). Zmęczony mężczyzna siedzi, a raczej leży na krześle w pozycji wskazującej na rezygnację. Jest osłabiony i senny – zabrakło mu sił, aby zdjąć kapelusz. Szpadę odrzucił na dywan – broń jest złamana, być może musiał jej użyć podczas nocnych eskapad. Odrzucenie szpady na dywan, jakby pozbycie się ciężaru, nie pomogło wyczerpanemu mężczyźnie. Wielki, czarny wyprysk na szyi to może być znamie bądź oznaka choroby, którą przynosi rozpusta (syfilisu). Mąż jest zupełnie obojętny na panujący w domu chaos i problemy finansowe.
relacjach między nimi	Fresk jest portretem młodej pary odnalezionym w willi należącej do Neo, prawdopodobnie adwokata z Pompei. Najprawdopodobniej jest to antyczny wariant ślubnej fotografii. Malarz skupił się na osobowości bohaterów. O ich wzajemnych relacjach wiele mówią rozbiegające się spojrzenia. Oboje są samotni, nie wyczuwa się więzi ani wspólnoty małżeńskiej.	Brak relacji między małżonkami – najwyraźniej każde żyje własnym życiem.. Panujący wokół nieład (powywracane meble, porozrzucane książki, utłuczony nos Kupidyna) odzwierciedla nieład moralny i rozpad małżeństwa (być może też ruinę finansową). Małżeństwo prawdopodobnie zawarte zostało na mocy kontraktu, bez miłości – dla pozycji społecznej i pieniędzy. Jest nieudane i prowadzi do klęski. Malarz krytycznie przedstawił styl życia arystokracji, demaskując zakłamanie, fałsz i pozory, na których opierają się kontraktowe małżeństwa.

3. a) Wskaż w podanych fragmentach *Żony modnej* i *Chłopów* te elementy, które przedstawiają stosunek męża do żony.

Ignacy Krasicki, *Żona modna* (fragment)

- Mąż traktuje małżeństwo jak interes; wymienia korzyści, z którymi wiązało się dla niego jego zawarcie.
- Czuje się oszukany, bo wkrótce po ślubie przekonał się, że cechy, które miały być walorem małżonki (postrzegał je jako „korzyści”), okazały się w jego sytuacji zgubne („Wszystko to na złe wyszło i zgubi mnie wsporzej”).

- Krytycznie ocenia „miejskie” wychowanie żony, które czyni ją nieprzydatną jako gospodynię, zawiadującą dworem i majątkiem.
- Ironia i sarkazm, ukierunkowane na romansowe upodobania żony („Wiejski Tyrsys”, „wzdychałem do mojej Filipy”, „Modna Filis gardziła sercem domatora”).
- Jest zawiedziony i rozczarowany; żałuje, że nie posłuchał głosu intuicji, która mu mówiła, że lepiej byłoby wziąć za żonę kobietę przyzwyczajoną do ziemiańskiego życia.
- Związek od początku oparty na fałszu i obłudzie („Szliśmy drogą romansów, a czym się uśmiechał, // Czym się skarżył, czy milczał, czy mówił, czy wzdychał, // Wiedziałem, że niedobrze udawał aktora”).
- Wyrachowanie i pazerność, które zdominowały zdrowy rozsądek („A czego mi najbardziej żał, ponęta zbioru, // Owe wioski, co z mymi graniczą, dziedziczne, te mnie zwiodły”).
- Mąż nie akceptuje ani poglądów żony (intercyza, przewidziana możliwość rozwodu), ani jej stylu życia (opis wyjazdu na wieś).

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (fragment)

- Boryna jest racjonalny, chce rozważyć wszystkie aspekty planowanego małżeństwa (spacer do domu dłuższą drogą).
- Pomysł małżeństwa z piękną, młodą dziewczyną przypadł mu do gustu, choć nie chce się do tego nawet przed sobą przyznać.
- Boi się, aby nie uchybić w niczym swej pozycji godnego, rozważnego gospodarza; odrzuca motyw emocjonalny, który przystoi młodzieży.
- Bierze pod uwagę przede wszystkim korzyści z wprowadzenia do gospodarstwa silnej, zaradnej kobiety (pomoże mu utrzymać gospodarkę, zadbać o dobytek, utrzymać dłużej pozycję gospodarza).
- Jest w pewnym sensie wyrachowany (kalkuluje sytuację rodzinną dziewczyny, koszty, które musiałby ponieść itp.).
- Obawia się różnicy wieku i krążących o Jagnie plotek, ale urok dziewczyny zdaje się przeważać. Opis przyrody odzwierciedla głęboko ukryte pragnienia starego mężczyzny.
- Sposób podejścia Boryny do małżeństwa odzwierciedla mentalność i system wartości chłopów.

b) Napisz, z czego wynika kontraktowy charakter tych małżeństw i jak wpływa na relacje między małżonkami.

Kontraktowy charakter każdego z małżeństw wynika z obowiązującej konwencji społecznej, mentalności ludzi (należących do danej epoki i warstwy społecznej), a także indywidualnych cech małżonków (chciwość, żądza zysku i poprawy statusu społecznego, pragnienia i namiętności). Negatywnie wpływa na relacje między małżonkami, pozbawiając ich związek szczerości, miłości, wzajemnego zrozumienia i potrzeby wspierania się.

4. Na podstawie podanych fragmentów opisz, jakie relacje zachodzą w związkach małżeńskich.

a) *Eliza Orzeszkowa, Nad Niemnem* (fragment)

Małżeństwo Jana i Cecylii jest przykładem dobrego związku, opartego na głębokim uczuciu, więzi, solidarności i potrzebie wspierania się. Miłość małżonków jest silniejsza niż podziały społeczne, presja otoczenia, obowiązujące konwenanse czy nawet strach przed karą za

trwanie w niedozwolonym związku. Mając w sobie wzajemne oparcie, decydują się na niepewny los, trudy, niebezpieczne życie z dala od cywilizacji. Spoiwem tego związku jest praca – ciężka, ale pożyteczna, twórcza, dla dobra przyszłych pokoleń (bohaterstwo pracy nobilitowanej przez króla). Lata nie osłabiają siły ich uczucia, które nie jest namiętnym porywem, ale trwałym związkiem dwu osobowości i umysłów. Doczekali się nagrody – stworzyli silny ród zakorzeniony w wierności tradycji i przywiązany do ziemi; dla przyszłych pokoleń stali się wzorem i przykładem ludzi żyjących godnie i pożytecznie.

b) **Gabriela Zapolska, *Moralność pani Dulskiej* (fragment)**

Przedstawiona tu sytuacja to satyryczny obraz relacji małżeńskich – mąż jest całkowicie zdominowany przez żonę. Dulska jest apodyktyczna i bezwzględna. Panuje nad mężem (i całym domem), „ma oko” na wszystko, co się dokoła niej dzieje. Kurację męża doprowadza do absurdu, znęcając się mentalnie (i fizycznie) nad bezwolnym i zastraszonego mężczyzną, który zachowuje się jak manekin – niezdolny do własnych ocen i decyzji.

c) **Gustave Flaubert, *Pani Bovary* (fragment)**

Mąż jest zafascynowany swą żoną (Emmą Bovary). Postrzega ją jak bóstwo. Ma potrzebę ciągłego jej oglądania, całowania, dotykania – w tym wyraża się jego uczucie. Ta fascynacja zdaje się dotyczyć głównie fizyczności Emmy, czyniąc męża nieco ślepym na osobowość żony. Nie dostrzega jej zniecierpliwienia, oziębłości, nie stara się przeniknąć myśli. Uważa, że ich związek jest trwały, absolutny, a piękna kobieta zawsze będzie należeć do niego. Kobieta oczekuje od małżeństwa czegoś zupełnie innego – postrzega miłość przez pryzmat naiwnych romansów, kreujących wymyślony świat uczuć i scen sentymentalnych. Emma wie, że się pomyliła, a prostackie umizgi i pieszczoty męża coraz bardziej ją denerwują. To małżeństwo nie rokuje dobrze. Brak w nim głębokiej więzi, zrozumienia, wspólnych zainteresowań i celów. Każde z małżonków inaczej postrzega ich związek, a w rezultacie stopniowo coraz bardziej oddalają się od siebie.

d) **Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska komedia* (fragment)**

Krótką sceną zapowiada zbliżający się dramat małżeński. Mąż i żona nie rozumieją się, mówią innymi językami, mają inny system wartości i inne potrzeby. Mąż jest poetą, który żyje ułudą i pragnieniem nieziemskich przeżyć, jakie uosabia postać romantycznej kochanki, kobiety anielskiej, idealnej. Marzy o idealnym związku dwóch dusz i ciał. Żona nie odpowiada temu wizerunkowi: żyje codziennymi, domowymi sprawami, świat postrzega w kategoriach praktycznych i racjonalnych. Krząta się wokół gospodarstwa, w majaczeniach męża dopatruje się zwykłej niedyspozycji, którą da się zaleczyć lekami z domowej apteczki. Mąż przeklina swe małżeństwo, uważa, że został oszukany, obezwładniony, „uśpiony” codzienną krzątaniem. Szuka podniet, które obudzą w nim moc twórczą. Chce się oderwać od domowego, „przyziemnego” życia i żony, która go nudzi i – w jego mniemaniu – ogranicza. Nie dostrzega czułości i troski Marii, jej dobrego serca. Jest dla niej oziębły.

5. Jaki ideał małżeństwa prezentuje kultura współczesna? Sformułuj trzy argumenty, przywołując tytuły różnych współczesnych filmów i seriali.

Argument 1.:

M jak miłość – polski serial telewizyjny reżyserowany przez wielu reżyserów, zbliżający się do 1200 odcinków. W serialu tym było i jest wiele związków małżeńskich (wśród bohaterów starszego i młodszego pokolenia), ukazujących, jak wzajemna miłość i zrozumienie, odpowiedzialność i uczciwość pozwalają pokonać trudności życiowe, dramatyczne sytuacje, a nawet upadki i zdrady (bo film w założeniu ma pokazywać prawdziwe życie, a nie wyidealizowane związki, w których bohaterowie „żyją długo i szczęśliwie”).

Takie małżeństwo to przede wszystkim: seniorzy rodu, Barbara i Lucjan Mostowiakowie, którzy przeżyli wspólnie ponad pięćdziesiąt lat i stanowią wzór małżonków, rodziców i dziadków. Choć często kłócą się i nie szczędzą sobie przytyków, to jednak widać ich wzajemną troskę, miłość, przywiązanie, opiekuńczość. Wychowali dzieci, dbają o wnuki, wpajając im prawdziwe wartości. W ich domu panują ciepło i serdeczność, które przyciągają i scalają członków rodziny oraz ich przyjaciół. Dzięki wzajemnemu wspieraniu się są w stanie uporać się z chorobami i dramataми dzieci, a nawet zniszczeniem domu – gniazda rodzinnego.

Inne małżeństwa, oparte na fundamencie uczucia i odpowiedzialności, które pomagają bohaterom przejść przez burze życiowe, to np. Marek Mostowiak i jego żona Ewa (ten związek pomógł bohaterowi odbudować życie po stracie pierwszej żony), Marta i Andrzej Budzyńscy (Marta wcześniej miała kilka nieudanych związków), Kinga i Piotr Zduńscy.

Argument 2.:

Klan – serial goszczący na ekranach telewizorów od 1997 r., lubiany i oglądany od lat. Ukazuje polskie problemy oraz sposoby ich przezwyciężania. Nie brak tu związków, przeżywających różne kryzysy i konflikty, które udaje się przezwyciężyć dzięki więzi łączącej małżonków, zdolności do dialogu i zrozumienia, a także umiejętności wybaczenia. Przykładem dobrego, udanego związku, opartego na wzajemnym zrozumieniu, dialogu, wspólnym zmaganiu się z przeciwnościami losu było w tym filmie małżeństwo Pawła i Krystyny Lubiczów. Dzięki silnym więzom i umiejętności zachowania spokoju w różnych sytuacjach udało im się stworzyć wzorową rodzinę (choć dwie starsze córki nie szczędzą rodzicom zmartwień, zanim osiągną stabilizację życiową), a także realizować plany zawodowe. Paweł i Krystyna zmagali się z kryzysem małżeńskim, chorobą nowotworową żony oraz nieplanowaną ciążą w dość późnym wieku. Problemy, a nawet dramaty pojawiają się jak w prawdziwym życiu – jednak oparcie związku na trwałych wartościach sprawia, że udaje się pokonać wszystko – poza śmiercią.

Inny przykład trwałości związku, który pokonał małżeński kryzys, to Elżbieta i Jerzy Chojniccy. I tu życie nie szczędziło bohaterom zmartwień i problemów. Pomijając rozpad małżeństwa spowodowany niewiernością męża i romansem żony, były to: problemy z sercem Jerzego, pojawienie się jego przyrodniej siostry, nierentowna kamienica odziedziczona po ojcu, trudności związane z prowadzeniem firmy... Wszystko to udało się pokonać – i małżeństwo otrzymało drugą szansę, którą Elżbieta i Jerzy umieli wykorzystać. Wybaczyli sobie winy i zdrady, a problemy pokonują wspólnie, wierząc, iż rodzina jest wartością najwyższą.

Argument 3.:

Niestety, współczesne teksty kultury częściej niż ideał małżeństwa ukazują problemy małżeństw (i rodzin) przeżywających rozpad więzi, kryzysy i tragedie, presję opresyjnego środowiska oraz brak fundamentu trwałych wartości, na których mogłyby się oprzeć w trudnych chwilach. Taki związek ukazuje m.in. film *Plac Zbawiciela*, polski dramat społeczny z 2006 r. w reżyserii Joanny Kos-Krauze i Krzysztofa Krauzego.

Film pokazuje sytuacje, jakie występują w wielu polskich rodzinach, zmagających się z problemami finansowymi i brakiem własnego spokojnego mieszkania. Młode, kochające się małżeństwo z dwojgiem małych dzieci mieszka w niewielkim mieszkaniu matki męża, która konsekwentnie niszczy ich związek. Czekają na własne, wymarzone mieszkanie, w które zainwestowali oszczędności. Jednak developer bankrutuje, młodzi tracą pieniądze i szansę na uniezależnienie się, a w konsekwencji – nie wytrzymują napięcia psychicznego. Mąż wyładowuje frustrację na rodzinie, żona popada w depresję i próbuje otruć synów oraz popełnić samobójstwo.

To bardzo przygnębiający, ponury obraz, ukazujący, jak zwykła codzienność, brak pieniędzy, wrogość otoczenia doprowadzają do upadku i załamania słabe psychicznie jednostki. Więzy małżeńskie okazują się zbyt kruche, by pomóc przetrwać kryzys, a długotrwała egzystencja w stresie niszczy miłość małżeńską i rodzinę.

Zadanie 2.

Dlaczego kultura fizyczna jest inspiracją dla artystów różnych epok? Rozważ problem, odwołując się do starożytnych rzeźb *Apoksjomenosa Lizypa* (posągu atlety) i *Dyskobola* Myrona oraz wybranych tekstów literackich.

1. Zinterpretuj znaczenie tematów obu rzeźb.

Obie rzeźby przedstawiają piękno i siłę ludzkiego ciała kształtowanego przez ruch, wysiłek i zmagania sportowe.

Rzeźba *Apoksjomenos* ukazuje atletę po walce, gdy czyści swoje ciało, usuwając z niego za pomocą drewnianej skrobaczki oliwę i kurz. Rzeźba *Dyskopol* ukazuje sportowca rzucającego dyskiem (postać uchwycona na moment przed wyrzuceniem dysku).

Obie rzeźby realizują antyczny kanon proporcji ludzkiego ciała (atleta wydaje się nieco wysmuklony); przedstawiają nagie postacie mężczyzn w ruchu (mimo wyraźnego dynamizmu widać tu równowagę i opanowanie dzięki wyakcentowaniu osi symetrii ciała). Postacie są realistyczne, a zarazem wyidealizowane. Wyrażają swoistą apoteozę ćwiczeń fizycznych, dyscyplin sportowych i szlachetnej rywalizacji, które rozwijają mięśnie, a zarazem doskonałą zalety duchowe. Obie rzeźby ukazują, jak przez piękno fizyczne ujawnia się piękno wewnętrzne człowieka.

2. Na podstawie definicji pojęcia *kalokagatia* napisz, w jaki sposób założenia tego starożytnego ideału są realizowane w podanych tekstach kultury.

a) **Homer, *Iliada* (fragment)**

Oblegający Troję Grecy (wojownicy achajscy) urządzą zawody sportowe, w których biorą udział władcy poszczególnych miast i przywódcy rodów biorących udział w wojnie. O tym,

jak znamienici są to rycerze, świadczą epitety nadawane im przez Homera: boski, potężny, ogromny, mocny... Każdy z rycerzy realizuje starogrecki ideał herosa, w którym siła fizyczna, umiejętność walki i sprawność w rzemiośle rycerskim nobilitują mężczyznę i są świadectwem, że pochodzi z wysokiego rodu (tylko możni mieli czas i środki na ćwiczenia sportowe: „szlachetne spędzanie wolnego czasu”). Sprawność fizyczna jest tu zarazem gwarancją zalet duchowych i moralnych przystających władcy. Zwycięstwo w zawodach sportowych (tu – rzut kulą) napełnia radością towarzyszy Polypojtesa, którzy upewniają się co do zalet fizycznych i duchowych swojego przywódcy.

Przywołany fragment *Iliady* pokazuje zarazem, jaką rangę miały dla starożytnych Greków zawody sportowe, które – na równi z walką w bitwie – pozwalały w szlachetnej rywalizacji demonstrować zalety fizyczne i duchowe wojowników.

b) **Gladiator, reż. Ridley Scott**

Tytułowy bohater, Maximus, to rzymski generał z czasów Marka Aureliusza, dowodzący wyprawą przeciw Germanom. Jest wspaniałym strategiem, który niejednokrotnie w fabule filmu ma okazję wykazać się talentami wojskowymi (i wygrywać bitwy). Jest zarazem sprawnym żołnierzem, silnym, wyćwiczonym i zaprawionym w walce – co pozwala mu stać się niepokonanym gladiatorem. Odważnie staje na arenie do walki na śmierć i życie. Umie walczyć widowiskowo, w zawodach kwadryg pokonuje silniejszą drużynę przeciwników i zdobywa uznanie tłumu. Siła i sprawność mięśni idą u niego w parze z hartem ducha, niezłomnością i wytrwałością. Wygrywa coraz trudniejsze walki, walczy uczciwie i „sportowo”, zyskując popularność większą niż cesarz.

Nie załamuje się – utracił żonę i syna, a także pozycję, został sprzedany jako niewolnik, strącony na dno egzystencji – walczy jak mężczyzna, dążąc do zemsty nad znieprawdzonym, podłym wrogiem.

Kreacja Russela Crowe’a przywołuje starożytny ideał kalokagatii: piękny fizycznie, muskularny, o imponującej postaci mężczyzna jest zarazem wcieleniem cnót prawdziwego Rzymianina.

c) **Jarosław Iwaszkiewicz, Na bieg maratoński (fragment)**

W cytowanym fragmencie wiersza Iwaszkiewicza odnajdujemy nawiązanie do biegów maratońskich – jednej z podstawowych dyscyplin olimpijskich, która w czasach nowożytnych pojawia się na „najpiękniejszych stadionach Europy”. Poeta przywołuje korzenie tej dyscypliny, sięgając do historii i kultury antyku. Bitwa pod Maratonem – symbol spektakularnego zwycięstwa „garstki” Greków nad wielką armią perską – jest zarazem symbolem jedności sprawności fizycznej i siły moralnej żołnierza broniącego swej ojczyzny i godności. Posłaniec biegnący z wieścią o tym zwycięstwie do Aten oddał życie, by jak najszybciej przekazać radosną nowinę swym rodakom. Dziś jego wyczyn czczą „najpiękniejsi, czujący w mięśniach piękno”, przybywający z różnych stron świata. Jednak poeta, opisując ich wysiłek, zwraca się nie tylko do sportowców. W wierszu zawarte jest przeczucie, że wielu młodych jeszcze nie wie, iż przyjdzie im pobiec „drogą greckiego żołnierza” – ku zwycięstwu, za które przyjdzie zapłacić życiem.

Wiersz pokazuje, że ideał *kalos kagathos* jest ponadczasowy. Kultura europejska utrwaliła obraz męża doskonałego, prawdziwego arystokraty ducha, u którego piękno i sprawność fizyczna wiążą się z cnotami duchowymi i moralnymi; człowieka godnego zwycięstw i potrafiącego poświęcić siebie dla wartości najwyższych.

3. Napisz, w jaki sposób opisany w podanym utworze poetyckim ideał sportowca odwołuje się do tradycji antycznej.

Kazimierz Wierzyński, *Dyskobol*

Wiersz *Dyskobol* Kazimierza Wierzyńskiego w warstwie dosłownej (tytuł, temat, treść) przywołuje motyw olimpijski – rzut dyskiem, będący jedną z podstawowych dyscyplin sportowych uprawianych w starożytnej Grecji. Motyw ten przedstawiony jest przez bezpośrednio nawiązane do antycznej rzeźby Myrona o takim samym tytule (*Dyskobol*). Dwudziestowieczny poeta niejako ożywia starożytną rzeźbę, wkładając wypowiedź w usta tytułowego dyskobola, który staje się w ten sposób podmiotem lirycznym wiersza. Opowiada on o sytuacji sportowca wyobrażonego przez starożytnego rzeźbiarza w momencie, gdy dysk ma właśnie ulecieć z jego dłoni. Wypowiedź jest właściwie apoteozą siły i piękna owego rzutu, który uwzniośla i idealizuje piękno gry mięśni i twórczego wysiłku mężczyzny, stającego się kreatorem nowego piękna – tworzy ruch, lot, łuk... Mamy tu do czynienia z hiperbolizacją owego aktu, przybierającego kosmiczny wymiar („Rzut, który światom wyolbrzymia płuca, / Który wymierza gwiazdom wielkim wzrost”). Wyrzeźbiony przez starożytnego twórcę mężczyzna to już nie sportowiec, biorący udział w zawodach, lecz heros, który tworzy duchowe piękno („Rzut, który miarę wytkniętą już przerósł, / Minął granice i wbił się, jak duch”). Sportowy wysiłek i harmonijna gra mięśni wyobrażona przez rzeźbę stają się niemal boskim aktem stworzenia wspaniałego dzieła („Ja, który wszczynam niewstrzymany ruch”). W ten sposób realizuje się antyczny (i klasyczny) ideał kalokagatii: zmysłowe piękno ciała przekłada się na duchowe piękno człowieka idealnego.

4. Wypisz z tekstów i nazwij środki stylistyczne, za pomocą których poeta idealizuje dyscypliny sportowe.

Kazimierz Wierzyński, *Skok o tyczce, 100 m*

Przykłady z tekstów	Nazwy środków stylistycznych
„Boską równowagą” „treść [...] tajemniczą, nieustanny ruch”	epitety
„wieje, jak flagą” „Przerzuca się jak gdyby był ptakiem i kotem” „leciutki jak pióro” „lekkim, jak puch”	porównania
„Rozpina się na drzewcu” „nagłym trzepotem / Przerzuca się” „leci prosto w niebo” „Motor serca już w uszach walić mi zaczyna”	metafory
„Jeszcze wyżej się wzniesie nad wszystkie krawędzie” „Burza kroków mych teraz zniszczy cię, rozgniecie, Milionem razy zgębi, nim dojdiesz do stu”	hiperbolizacje
„Niech w tył odrzuci tyczkę, niepotrzebną dźwignię, Niech tak trwa, niech tak wisi”	anafora

5. Udowodnij, że w podanym tekście wiersza autorka posługuje się ironią. Podaj dwa argumenty.

Wisława Szymborska, *Konkurs piękności męskiej*

Argument 1.:

Zderzenie słownictwa potocznego ze słownictwem podniosłym i wyszukany tworzy efekt nieco groteskowy (w pierwszym cytacie dodatkowo wzmocniony rymem). Kolor zielony – słownictwo wzniosłe, fioletowy – potoczne, podkreślenie – rymy.

„Od **szczęk** do **piety** wszedł napięty.

Oliwne na nim **firmamenty**”.

„**Rozkroku** **mistrz** i **przykucania**”.

Argument 2.:

W wierszu przedstawione są sytuacje absurdalne; kulturysta (opisany w utworze) walczy i pokonuje nieistniejące drapieżniki, tym samym gesty, które w założeniu mają być groźne, przerazić wroga, budzić respekt – stają się śmieszne.

„Z niedźwiedziem bierze się za bary
groźnym (choć go wcale nie ma).

Trzy niewidzialne jaguary
padają pod ciosami trzema”.

Argument 3.:

Metafory ujawniające przewrotny sens wiersza – to, co w warstwie dosłownej ma być pochwałą, apoteozą, staje się kpina. Na przykład, metafora powoduje zderzenie podniosłości („Ten tylko może być wybrany”) z trywialnością („jak strucla zasupłany”). Zaskakująca puenta demaskuje i odwraca sens zdania wyrażającego tryumf kulturysty („Biją mu brawo, on się kłania / na odpowiednich witaminach”).

Zadanie 5.

Jakie znaczenie dla człowieka może mieć powrót do domu? Omów zagadnienie na podstawie obrazu Rembrandta *Powrót syna marnotrawnego* oraz wybranych tekstów literackich.

1. a) Przeczytaj przypowieść o synu marnotrawnym i zaznacz ten fragment tekstu, który stał się inspiracją dla malarza.

²⁰ Zabrał się więc i poszedł do swojego ojca. A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko; wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go.

²¹ A syn rzekł do niego: „Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Niebu i wobec ciebie, już nie jestem godzien nazywać się twoim synem”. ²² Lecz ojciec rzekł do swoich sług: „Przynieście szybko najlepszą szatę i ubierzcie go; dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi!

²³ Przeprowadźcie utuczone cielę i zabijcie: będziemy ucztować i weselić się, ²⁴ ponieważ ten syn mój był umarły, a znów ożył; zaginął, a odnalazł się”. I zaczęli się weselić.

b) W jaki sposób malarz reinterpretuje scenę powrotu syna do domu?

Obraz jest malarską reinterpretacją biblijnej przypowieści. Artysta przedstawił moment spotkania syna marnotrawnego z ojcem. Rozwija biblijną scenę, wyposażając ją w szczegóły, o których milczy tekst Pisma św.

Pokazuje upozowanie postaci (na pierwszym planie obrazu syn klęczy przed ojcem), ich wygląd i ubiór. Scena została wzbogacona o inne postacie (rodzina, domownicy, służba?), ale światło eksponuje, wydobywa z mroku, dwóch głównych bohaterów przypowieści: ojca i syna.

Z mroku wyłaniają się inne osoby obecne w tej scenie. Jedna z nich, ubrana, podobnie jak ojciec, w czerwony płaszcz, to prawdopodobnie drugi syn, który patrzy na klęczącego ze zdumieniem i rezygnacją.

Dodatkowe sensory na obrazie Rembrandta wprowadzają symboliczne znaczenia światła i mroku.

2. Opisz przedstawione na obrazie postaci ojca i syna. Zwróć uwagę na strój bohaterów, ich postawy, symbolikę ułożenia ojcowskich rąk.

Syn:

Jest odwrócony tyłem do patrzącego – widać jedynie tył głowy i zarys policzka. Pozostaje w pozycji wyrażającej szczerą skruchę – klęczy przed ojcem z nieco pochyloną głową. Jest ubrany w poźółkłą, zniszczoną szatę, właściwie łachman. Opasany jest sznurem, przy którym zwisa nóż; jeden but się rozpada, drugiego brak; widać spuchniętą i poranioną stopę. O tym, jak żałuje za grzechy i jak skruszony się czuje, mówi pochylenie sylwetki i układ ramion.

Twarz syna jest niewidoczna dla patrzącego, który widzi to, co mógłby widzieć syn. Być może w ten sposób malarz zasugerował, iż każdy z nas może utożsamiać się z tą postacią.

Ojciec:

Ojciec ma dobrotliwe oblicze, długą brodę, czerwony płaszcz, spod którego widać jasną suknię. Bogate szaty sugerują wysoką pozycję społeczną i zamożność. To postać dostojnego patriarchy, pełna powagi i godności, a zarazem miłosierdzia.

Postać ojca została usytuowana twarzą do odbiorcy, a twarz ta wyraża bezgraniczną miłość i przebaczenie; malują się na niej ulga, dobroć i miłość. Stary mężczyzna pochyla się delikatnie nad klęczącym synem, opiera ręce na ramionach młodego człowieka. Warto zwrócić uwagę na różnicę w wyglądzie rąk, którymi obejmuje przybysza: jedna jest szeroka, spracowana i twarda – to dłoń męska, zaś druga – miękka i delikatna, jakby kobieca. Ręce te symbolizować mogą dwie strony miłości rodzicielskiej: surowość i wymagania (pierwiastek ojcowski) – oraz bezwarunkową akceptację i przebaczenie (pierwiastek macierzyński).

3. b) Napisz, na czym polegał uniwersalny charakter przypowieści biblijnej.

Przypowieść o synu marnotrawnym jest gatunkiem parabolicznym. Jej uniwersalny charakter polega na przeniesieniu znaczenia dosłownego na znaczenia ogólne, odnoszące się do każdego człowieka. Sens literalny ukazuje ojca, który podzielił majątek między synów, oraz sytuację młodszego syna, który najpierw odszedł z domu i roztrwonił swoją część majątku, a następnie, dręczony nędzą i upokorzony, postanowił wrócić i prosić ojca o przebaczenie. Dobry ojciec

przyjął marnotrawnego potomka z otwartymi ramionami, co wzbudziło zdziwienie i niezadowolone starszego brata, który uznał to za niesprawiedliwe – wolałby, aby jego brata spotkała zasłużona kara.

Bohaterowie przypowieści reprezentują uniwersalne postawy ludzkie, a historię konkretnej rodziny można przełożyć na ponadczasową płaszczyznę aksjologiczną. Pokazuje też ponadczasowe relacje człowieka z Bogiem. Młodszy syn to grzesznik, który zrozumiał, iż utracił godność dziecka Bożego i postanowił ją odzyskać. Zrozumiał swój błąd i nie chciał w nim dłużej trwać – nawrócił się, a Bóg, dobry ojciec, przyjął go z radością.

Metaforyczna warstwa znaczeń tej przypowieści odnosi się przede wszystkim do wnętrza człowieka jako jednostki. Możliwa jest także – choć bardziej drugoplanowa – interpretacja odnosząca się do sytuacji Izraela jako narodu wybranego, który nie umiał wytrwać przy swym Bogu.

c) Zdefiniuj przypowieść jako gatunek literacki.

Przypowieść (inaczej – parabola) to opowieść, która ma podwójną warstwę znaczeń: dosłowną i paraboliczną (przenośną, alegoryczną), uniwersalną. Można powiedzieć, że jest to opowieść z uniwersalnym przesłaniem, które jest jej najistotniejszym elementem owej. Przypowieść jest jednym z najstarszych dydaktycznych gatunków literackich.

Cechami przypowieści są:

- uproszczona fabuła,
- brak skonkretyzowanego czasu i miejsca,
- typowość (schematyzm) postaci,
- obecność alegorii, symboli lub przenośni.

Przypowieść biblijna czerpie tematy i motywy z życia codziennego, aby w przystępny sposób przedstawić prawdy wiary i zasady postępowania.

4. Na podstawie podanych fragmentów opisz emocje i postawy bohaterów w scenach powrotu do domu.

	Emocje	Postawy
Ferdynand Adler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ radość, miłość do ojca, demonstrowanie uczuć ➤ zawstydzenie, skonfundowanie, zmieszanie ➤ pokrywanie zmieszania i konfuzji pozorną swadą, dowcipem i demonstrowaną wesołością 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ kosmopolita, utracjusz, lekkoduch, człowiek, który żyje ponad stan, abnegat, autoironia
Gottlieb Adler (ojciec)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ oczekiwanie, niecierpliwość, napięcie, podminowanie, niepokój, wzruszenie ➤ radość, miłość do syna (troska) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ kochający ojciec ➤ człowiek nieujawniający uczuć, mało wylewny ➤ konserwatysta, tradycjonalista,

	o niego) > zdziwienie, zaskoczenie, niepewność > irytacja, przykrość, rozdrażnienie, poczuł się dotknięty, doświadczył przykrości	człowiek opanowany
Piotr Cedzyna	> radość, słodycz, wzruszenie, rozrzewnienie, czułość > zmęczenie	> dobry, czuły, kochający syn
Dominik Cedzyna (ojciec)	> miłość, tęsknota, wyczekiwanie, ból, cierpienie, poczucie samotności > wzruszenie, radość, oszołomienie, euforia, uszczęśliwienie, odchodzenie od zmysłów ze szczęścia; rozrzewnienie	> bezgranicznie kochający ojciec, oddany synowi; troskliwość, czułość, tkliwość, serdeczność

5. Opisz, jak przestrzeń domu postrzega powracający z Wilna Tadeusz Sopolica.

Tadeusz wraca po latach nieobecności, stęskniony za domem rodzinnym. Niecierpliwie pragnie zobaczyć ukochane miejsca i przedmioty – nie może się doczekać wymarzonego widoku. Przestrzeń dworu postrzega jako swojską, własną, znajomą, bliską.

Przestrzeń domu – pokoje, pomieszczenia i wypełniające je sprzęty – są dla niego niczym żywe istoty – bliscy krewni, z którymi spędził dzieciństwo. Dlatego natychmiast pragnie je powitać, nie czekając na służbę. Widząc je, doświadcza „dziecinnej” (a więc czystej) radości i czułości. Jest to przestrzeń czysta, niezakłócona złymi wspomnieniami, w której spotykały go same dobre rzeczy. Jest to zarazem przestrzeń wartości (patriotyzm, godność, honor, uczciwość, niezłomność, poświęcenie, odwaga...), które są symbolizowane przez postaci i sceny ukazane na obrazach oraz melodię wygrywaną przez zegar kurantowy. Tadeusz jest szczęśliwy, widząc, że dwór oparł się czasowi; jest niezmienny w swoim kształcie, niezniszczalny.

Jednocześnie przestrzeń domu i wypełniające ją sprzęty wydają się dorosłemu przecież mężczyźnie mniejsze, mniej wspaniałe niż te, które utkwily we wspomnieniach z lat dziecięcych.

ŚREDNIOWIECZE – RENESANS

Zadanie 1.

W jaki sposób w tekstach kultury realizowany jest motyw *stabat MaterDolorosa*? Omów zagadnienie, odwołując się do obrazu Giotta *Oplakiwanie Chrystusa*, rzeźby Michała Anioła *Pieta watykańska* oraz wybranych tekstów kultury.

1. Wykorzystując podaną wskazówkę, napisz, jaki aspekt cierpienia jest zaakcentowany w motywie *stabat MaterDolorosa*.

Motyw *stabat MaterDolorosa* ukazuje ludzki wymiar cierpienia – cierpienia matki, która patrzy na mękę syna; cierpienia rodzica, będącego świadkiem męki i śmierci ukochanego dziecka. Jest to cierpienie zarówno psychiczne, jak i fizyczne, ponieważ matka (choć sama nie jest poddawana torturom), widząc ból swego dziecka, współodczuwa z nim. Dzieje się to za sprawą nierozzerwalnego związku matki z dzieckiem, będącego tajemnicą macierzyństwa.

2. Scharakteryzuj emocje postaci ukazanych na fresku Giotta.

Postać	Emocje
Matka Boża	Maryja trzymająca na kolanach zmarłego Chrystusa stanowi najważniejszy element fresku – na niej skupiają wzrok inne postacie. To ona, Matka Boża, wyraża największy ból – emanuje on z twarzy i pochylonej sylwetki; wzrok matki szuka wzroku zmarłego syna. Wydaje się, że Maryja pragnie wydobyć z martwego oblicza iskierkę życia.
Maria Magdalena	Rozpacza również Maria Magdalena, która przygarbiona, płacze i obejmuje nogi Jezusa (nawiązanie do znanej sceny ewangelicznej). W jej bólu jest rezygnacja – to Maria Magdalena oplakuje Ukrzyżowanego w pełnym tego słowa znaczeniu.
Jan Apostoł	Jan Apostoł w geście rozpaczliwej odrzucił ramiona do tyłu; jego cierpienie jest bardzo dramatyczne, apostoł zdaje się krzyczeć, lamentować. Jego poza wyraża bunt, niezgodę na tragedię, której jest świadkiem.
Nikodem	Nikodem zastygł w rozpaczliwej postawie, na jego twarzy maluje się grymas bólu i rezygnacji, a może zawodu, że tak skończyła się na ziemi obecność Boga, w którego uwierzył.
aniółowie	Aniółowie unoszą się w pewnym chaosie nad sceną. Śmierć Chrystusa dotknęła także świat boski, przeniknęła do sfery sacrum, rozciągającej się ponad światem ludzkim. Także aniółowie są przepelnieni ludzkim cierpieniem, co wyrażają ich gesty i twarze: jeden rozpościera skrzydła i ramiona, drugi wyciera łzy szatą, trzeci wydobywa z siebie okrzyk rozpaczliwej modlitwy, kierując go ku niebiosom, pozostali zakrywają twarze dłońmi.

3. Na podstawie rzeźby Michała Anioła udowodnij podaną tezę.

Teza: Matka Boża jest pogodzona z utratą syna.

Dzieło przedstawia Maryję trzymającą w ramionach zdjętego z krzyża Jezusa. Rzeźba ma charakter klasyczny, odznacza się harmonią i proporcjonalnością (kompozycja stożka), emanuje z niej spokój. Jest pozbawiona dramatycznej ekspresji, którą sugeruje temat sceny, zamiast dramatyzmu, odnajdujemy tu klasyczny układ i obraz idealnego piękna. Dzieje się tak za przyczyną regularnej kompozycji (piramida, stożek), eleganckiego wykończenia (wypolerowanie marmuru), a przede wszystkim piękna przedstawionych postaci – niemal helleńskich proporcji ciała Chrystusa i spokoju emanującego z młodzieńczego oblicza Maryi. Sposób, w jaki podtrzymuje ona martwe ciało syna, wyraża smutek i bezradność, ale jej twarz wydaje się być spokojna, pozbawiona rozpacz.

4. Napisz, w jaki sposób motyw *stabat Mater Dolorosa* jest realizowany w podanych tekstach literackich.

a) **Lament świętokrzyski**

Stojąca pod krzyżem i patrząca na mękę Chrystusa Maryja jest w utworze osobą mówiącą. Zwraca się do różnych adresatów, m.in. do ludzi, których nazywa braćmi, a także do innych ludzkich matek, opowiadając o bólu, którego doświadcza, gdy patrzy na cierpienie syna.

W utworze wybrzmiewa ludzki wymiar cierpienia Maryi – Matka Boża jest tu przede wszystkim matką i słabą kobietą, istotą cielesną, ziemską (a nie boską), ze wszystkimi jej ograniczeniami. Chciałaby przynieść ulgę Jezusowi, napić spragnionego, ale nie może osiągnąć wysoko zawieszoności ciała. Współodczuwa z synem, niemal fizycznie czuje jego mękę („sprochniało we mnie ciało i moje wszystkie kości”). Pragnie też ludzkiego współczucia, czuje się jedną z wielu matek, które przestrzegają, aby modliły się do Boga, by ten oszczędził im cierpienia takiego, jakie ona teraz odczuwa.

Przebywa na ziemi (a nie w niebiosach) i jest wyrazicielką ludzkich trosk i dramatycznych doświadczeń. Po ludzku pragnęła szczęścia i skarży się, że jej udziałem stały się cierpienie i ból. Czyni wyrzuty Archaniołowi Gabrielowi, który przy zwiastowaniu obiecywał jej radość.

Zwraca się wreszcie do swego syna w pieśczętliwych słowach – takich, jakich używają wszystkie matki.

b) **Adam Mickiewicz, Dziady część III (fragment)**

We fragmencie III części *Dziadów* motyw *stabat Mater Dolorosa* zostaje wprowadzony przez postać pani Rollisonowej, która przychodzi do senatora Nowosilcowa, aby wyjednać u niego łaskę dla swego syna, uwięzionego w carskich lochach i torturowanego. Pani Rollison jest niewidoma, ale mocą matczynej uczucia słyszy krzyk bitego syna. Miłość do dziecka daje jej nadnaturalną zdolność słyszenia przez grube mury, ale daje też odwagę, by stanąć przed obliczem okrutnika i błagać o miłosierdzie. Jest niestrudzona i uparta – przychodzi codziennie pod drzwi namiestnika, mimo że ją odpędzają, strącają ze schodów, i prosi o posłuchanie.

Tym razem, za sprawą listu polecającego, udało jej się stanąć przed oprawcą syna (i polskiej młodzieży). Opowiada o sobie (uboga wdowa), a także o tym, jak wiele znaczy dla

niej syn. Prosi o łaskę dla niego. Wie, że jest skatowany, i boi się, że umrze od ran. Choć Senator wykręca się, kłamie, ironizuje, ona dobrze zna sytuację swego dziecka, nie daje się zwieść. Znosi upokorzenia i drwiny. Prawdę poznała sercem (średniowieczny topos wzmocniony jest tu motywem romantycznym) i odwołuje się do serca Senatorsa – na próżno.

c) **Józef Wittlin, *Stabat Mater***

W wierszu Józefa Wittlina motyw *stabat Mater Dolorosa* służy podkreśleniu dramatu polskiego narodu ciemzonego i poddanego martyrologii podczas wojny i okupacji. Bohaterką wiersza jest matka, patrząca na ciało syna powieszzonego na rynku jakiegoś miasteczka – prawdopodobnie podczas zbiorowej egzekucji. Matka Polka cierpi jak Matka Boża Bolesna i staje się do niej podobna w przeżywaniu rozpacz. Ból ludzkiej matki (tu – prostej służącej), jest sakralizowany przez analogię do cierpienia Maryi stojącej pod krzyżem.

W drugiej części wiersza bohaterką staje się Polska – personifikowana, upostaciowiona (jak na obrazach Grottgera), ukazana jako matka oplakująca wielu synów zabitych przez okupanta i składająca ich do grobów. Motyw cierniowej korony na skroniach Matki Polonii to kolejny motyw sakralizujący, który podkreśla, że cierpiący naród ma udział – jak Maryja – w cierpieniu Chrystusa.

5. Motyw *stabat Mater Dolorosa* w muzyce. Wysłuchaj trzech utworów *Stabat Mater* wybranych kompozytorów i napisz, za pomocą jakich środków ekspresji twórcy wyrażają ból po stracie ukochanego dziecka.

- Antonio Vivaldi – kantata utrzymana w ciemnym, przygnębiającym nastroju (tonacje molowe, wolne tempo). Muzyka instrumentów smyczkowych przypomina płacz, lament, podobnie jak wokal. Wysoki głos kojarzy się z lamentacją Maryi.
- Gioacchino Rossini – to dzieło na orkiestrę symfoniczną, chór i kwartet solistów. Składa się z kilkunastu wyraźnie oddzielonych części: są tu arie, duety mocno wsparte muzyką instrumentów. Kolejne fragmenty są coraz bardziej patetyczne, wpadają w rytm niemal marszowy.
- Giuseppe Verdi – całość jednolita, dramat Maryi opowiedziany jest tu za pomocą chóralnego śpiewu, bez wewnętrznych podziałów. Nastrój raczej melancholijny niż dramatyczny.
- Karol Szymanowski – dzieło utrzymane w modlitewnym nastroju, wyciszone. Piękne wejścia poszczególnych instrumentów: fletu, klarnetu, oboju, skrzypiec... Melodia wznosi się i opada, sugerując dualizm życia i śmierci. Typowe dla muzyki Szymanowskiego nawiązania ludowe, kojarzą się z prostotą głębokiego bólu. W pierwszej recenzji ekspresja dzieła została określona jako „głęboka, namiętnie bolesna”. Opowieść o cierpieniu Maryi budują partie solowe: sopranu, altu i barytonu.

Zadanie 3.

Jak człowiek może reagować na pokusy? Omów zagadnienie, odwołując się do obrazu Hieronima Boscha *Kuszenie świętego Antoniego* i wybranych tekstów kultury.

1. a) Na podstawie życiorysu św. Antoniego Pustelnika oraz obrazu Hieronima Boscha podaj trzy argumenty potwierdzające, że święty ten był ascetą.

Argument 1.:

Dobrowolnie wyrzekł się dóbr materialnych, aby zyskać doskonałość duchową – rozdał swój spadek pomiędzy biednych i kultywował cnotę ubóstwa. Musiał opierać się diabelskim pokusom i udrękom, jakie zsyłał na niego szatan, podsuwając mu wizje luksusu i odrzuconego bogactwa.

Argument 2.:

Udał się na pustynię, gdzie wiódł w samotności ascetyczny żywot (cierpiał z powodu głodu, zimna, braku kontaktów z ludźmi itp.). Asceza – zgodnie z pierwotnym znaczeniem tego słowa to ćwiczenie, które ma prowadzić do osiągnięcia doskonałości ducha – m.in. przez wyrzeczenie się przyjemności, jakie niesie życie, oraz umartwianie ciała. Św. Antoni Pustelnik cierpiał także fizycznie dręczony, bity przez diabły.

Argument 3.:

Święty spędzał czas na modlitwie i kontemplacji, pokutując i opierając się różnym innym udrękom (fizycznym i psychicznym), które zsyłał na niego diabeł, takim jak wizja zwierząt szykujących się do ataku, ból i strach.

b) Odwołując się do życiorysu świętego, napisz, w jaki sposób Hieronim Bosch przedstawił kuszenie św. Antoniego Pustelnika.

Żywot św. Antoniego Pustelnika i jego wizje są niewątpliwie inspiracją obrazu Boscha. Święty usytuowany jest na pierwszym planie, w centrum kompozycji, skurczony, w postawie modlitewnej, ze złożonymi rękami, opartymi na pustelniczym kosturze. Uduchowione oblicze i zapatrzone w dal oczy świadczą, iż święty pogrążony jest w medytacji, a jego duch przebywa w boskiej sferze. Modli się, obojętny na otaczające go stwory.

Postać św. Antoniego jest realistyczna, choć różne jego atrybuty mają znaczenie symboliczne: brązowy mnisi habit to symbol obranej przezeń drogi życiowej lub aluzja do zakonu, który powstał później pod jego wezwaniem, litera T na ramieniu – wskazuje na Boga (teos), jest też aluzją do krzyża, który miał być bronią świętego przeciw kuszącym go demonom, podobnie jak dzwonek zawieszony nad jego głową oraz tkwiący za pasem (jego dźwięk miał odstraszać diabły). Siedzi pod drzewem, którego konary tworzą prowizoryczny szałas – to aluzja do dóbr i luksusów, które mógł odziedziczyć po bogatym ojcu (a które odrzucił). Uzbrojony w wiarę i modlitwę, św. Antoni zachowuje obojętność (widoczną w wyrazie twarzy) wobec pokus, którymi nęka go szatan.

Pokusy i grzechy przedstawione zostały w postaci dziwacznych, nierealistycznych stworów: fantastycznych zwierząt czy hybrydalnych potworów. Chcą zwrócić uwagę pustelnika, np. wylewając wodę, strzelając z łuku czy uderzając młotem. Jednak święty jest niewzruszony – najwyraźniej jego walka z atakiem szatana zbliża się do zwycięskiego końca. Z wody wyłania się karykaturalna twarz, która może oznaczać gorszą, ludzką, podatną na grzechy naturę św. Antoniego (motyw odbicia w lustrze). Powoli pogrąża się w falach, gdyż przegrała z doskonałością duchową świętego.

Na horyzoncie widać jednak nowe fantastyczne istoty – kolejne upostaciowione pokusy. Zbliżają się wiejską drogą, przypominając, iż walka z grzechami trwa całe życie.

2. Dopasuj do podanych elementów kompozycyjnych obrazu właściwe określenia i napisz, jakie mają one znaczenie dla interpretacji obrazu Hieronima Boscha.

Elementy kompozycyjne	Określenia	Znaczenie dla interpretacji obrazu
Kreacja postaci	pogrążony w zadumie, wyalienowany, rozmodlony, obojętny, nieczuły	Wyeksponowanie postaci świętego, wyodrębnienie jej spośród „zgiełku” otoczenia, uczynienie centralnym obiektem kompozycji, a zarazem głównym bohaterem dzieła. Podkreślenie świętości św. Antoniego i jego relacji z Bogiem, przypisanie postaci świętego do sfery sacrum.
Sposób przedstawienia pokus	szkaradne, brzydkie, zdeformowane, symboliczne, złośliwe	Podkreślenie brzydoty grzechu – jako plugastwa sfery profanum. Szkaradne, potworkowate kształty symbolizują grzechy i ich odczłowieczające działanie. Są dziwaczne i nieco śmieszne, a nie straszne – gdyż święty panuje nad pokusami. Dziwaczne kształty upostaciowionych pokus kojarzą się z wizją senną. Mają charakter oniryczny.
Kolorystyka obrazu	spokojna, stonowana, złamana, zgaszona, światłością kontrastowy	Sfera ziemską, w której przebywa kuszony święty, jest nieco monochromatyczna, utrzymana w szarościach, zgaszonych zieleniach i żółciach. W dali widać jasne niebo. Kolorystyka pomaga dzielić przestrzeń obrazu na sferę ziemską i boską.
Przestrzeń	wykraczająca poza ramy, ciemna, świetlista, dwuwymiarowa	Dzieli świat na sferę ludzką (profanum) i boską (sacrum).
Światło	waloryzujące pozytywnie, akcentujące, wyodrębniające, lśnienie, połysk, blask	Wyodrębnia sferę boską (sacrum) rozsnuwającą się na dalszym planie obrazu.

3. Przeczytaj podane fragmenty utworów i napisz, jak ich bohaterowie reagują na pokusy. Uzupełnij tabelę.

Utwór	Rodzaj pokusy	Reakcja bohatera	Konsekwencje decyzji bohatera
<i>Nie-Boska komedia</i> Zygmunta Krasińskiego	Wizja idealnej kochanki romantycznej, stworzonej przez złe	Mąż (w przeciwieństwie do żony) nie dostrzega prawdziwej, „trupiej” natury szatańskiego	Zniszczenie małżeństwa i rodziny, porzucenie żony i małego synka,

	<p>duchy, które znają słabość Męża (jego egoizm i wewnętrzną pustkę). Celem kochanki jest zgubienie duszy Henryka. Stworzone z trupich „wdzięków” widziadło „Dziewicy” wabi Męża i jest dla niego nierozpoznawalne, gdyż w nim samym tkwi zło.</p>	<p>mamidła, które jest dla niego ucieleśnieniem poezji i upostaciowieniem romantycznych marzeń. Jest gotowy porzucić rodzinę, skrzywdzić żonę i rozerwać sakramentalne więzy małżeńskie dla wymaganego nieziemskiego piękna. Ulega pokusie, nie dostrzega prawdziwej natury rzeczy, odrzuca kochającą go szczerą kobietę, by podążyć za szatańską pokusą.</p>	<p>odrzućcie prawdziwych wartości na rzecz szatańskiej złudy.</p>
<p><i>Świtezianka</i> Adama Mickiewicza</p>	<p>Tajemnicza dziewczyna, pojawiająca się nie wiadomo skąd – być może upostaciowienie sił natury – która wabi do siebie młodzieńca, obiecując mu rozkosze miłości. W rzeczywistości jest to próba, której został poddany bohater.</p>	<p>Niepomny na przysięgę złożoną wcześniej innej dziewczynie – podąża za nową, wabiącą go kochanką. Ulega jej czarowi, obietnicom, wizji nowej miłości. Zapomina o dawnej miłości. Ulega pokusie, obnażając swą prawdziwą naturę; okazuje się być przeniewiercą i zdrajcą.</p>	<p>Zostaje ukarany w nadnaturalny sposób – przez siły natury. Kara ma trwać wieki (symboliczne tysiąc lat), w ciągu których wiarołomny kochanek ma przeżywać piekielne męki.</p>

4. Udział Salome w śmierci Jana Chrzciciela jest popularnym tematem w malarstwie i literaturze. Napisz, za pomocą jakich środków artystycznego wyrazu motyw kuszenia został wykorzystany przez Jana Kasprówicza i Maurycego Gottlieba.

W utworze Kasprówicza kuszenie Salome pokazane jest za pomocą środków językowych i artystycznych typowych dla ekspresjonizmu. Mamy tu liczne apostrofy, powtórzenia i wykrzyknienia, oddające pragnienie wołającej kobiety. Anaforycznie powtarza się wezwanie „O przyjdź!”, w którym wykrzyknienie oddaje błagalny, a zarazem namiętny okrzyk pożądania. Mamy tu szereg środków typowych dla poezji młodopolskiej, takich jak instrumentacja głoskowa (np. majestat ciężkich kotar otula me łoże) w opisie pokoju Salome czy synestezje („Nie wejdzie nikt, prócz ciszy, w ten przybytek głuchy, // prócz ciszy i prócz żaru mojego pragnienia, // co mi rozdzwięcza serce”).

Obraz ekspresyjny, co wyraża się m.in. w ruchu i upozowaniu postaci (zwłaszcza tytułowej Salome), kontrastowej kolorystyce (z dominacją czerwieni związanej z postacią Heroda; barwy – symbolizującej godność królewską, namiętność i miłość zmysłową, krew i zbrodnię), a także w operowaniu światłem i cieniem, które dzielą przestrzeń obrazu. Postać Salome w ekstatycznym tańcu stanowi centralną bryłę kompozycji. Jej kontrapunktem jest półleżący Herod. To między tymi dwiema postaciami rozgrywa się akcja obrazu. Zmysłowa biel ciała i prześwitująca przez szaty nagość Salome kontrastuje z ciemną karnacją i strojem Heroda.

5. Na podstawie wykonanych ćwiczeń oraz innych tekstów kultury zaplanuj wypowiedź argumentacyjną. Uzupełnij tabelę.

Teza 1.	Wobec różnorodnych pokus człowiek pozostaje obojętny.
Argumentacja	<p>➤ W mitologii greckiej archetypiczny obraz pokusy zwyciężonej ukazuje spotkanie Odyseusza z syrenami. Bohater dzięki swej przebiegłości unika niebezpieczeństw, jakie niesie złowróźbny śpiew syren kuszących żeglarzy swymi pięknymi głosami, by ich zgubić.</p> <p>➤ Parenetyczna literatura średniowiecza pokazuje postacie świętych ascetów, eremitów i pustelników, potrafiących skutecznie opierać się pokusom świata i szatana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • św. Aleksy, który porzuca bogaty dom rodziców, a następnie ucieka od sławy, która go otacza (w Smyrnie); • św. Antoni Pustelnik z obrazu Boscha; • św. Franciszek. <p>Święci wyrzekają się bogactw, miłości zmysłowej i innych dóbr świata materialnego, żyją w ubóstwie, spędzając czas na kontemplacji i modlitwie bądź czyniąc dzieła na chwałę Bożą. Naśladują w tym samego Chrystusa, który podczas czterdziestodniowego postu pozwolił się kusić szatanowi.</p> <p>➤ Również malarstwo nawiązuje do żywotów świętych, ukazując, jak potrafią się (czasem w sposób cudowny, z Bożą pomocą) opierać pokusom, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Kuszenie św. Antoniego</i> Hieronima Boscha • <i>Kuszenie św. Tomasza z Akwinu</i> Diego Velasqueza. <p>➤ Także bohaterowie często opierają się pokusom, dążąc do prawdziwych, trwałych wartości. Przykładem może być decyzja Justyny Orzelskiej z <i>Nad Niemnem</i> Elizy Orzeszkowej. Bohaterka odrzuca pokusę miłości zmysłowej (romans, który proponuje jej Zygmunt) czy pieniędzy i wysokiej pozycji w społeczeństwie (oświadczyzny Różyca), wybierając uczciwe i pożyteczne życie u boku Jana Bohatyrowicza – pracowitego mężczyzny, który ją kocha i szanuje.</p>
Podsumowanie	Liczne przykłady dzieł sztuki pokazują, że człowiek potrafi oprzeć się pokusom – czasem pozostając wobec nich obojętny, a czasem zmuszony stoczyć z nimi walkę i zwyciężyć swoje słabości.
Teza 2.	Człowiek nie potrafi oprzeć się czyhającym na niego pokusom, co jest dowodem jego słabości.

Argumentacja	<p>➤ Biblijna historia Adama i Ewy stanowi archetypiczny obraz słabości człowieka, który ulega pokusom, zrywając pierwotny związek z Bogiem i ściągając na siebie nieszczęścia.</p> <p>➤ W mitologii greckiej występuje motyw puszki Pandory – kobieta, która nie może oprzeć się pokusie kobieta ściąga na ludzkość nieszczęścia.</p> <p>➤ W poezji barokowej (np. sonetach Sępa Szarzyńskiego) często występuje motyw bolesnego rozdarcia człowieka: sam z siebie nie potrafi on oprzeć się pokusom, czyli zasadzkom, które zastawiają na niego szatan, świat i własne ciało pragnące rozkoszy. Tylko pomoc boska jest w stanie uratować duszę ludzką od zguby.</p> <p>➤ <i>Makbet</i> Szekspira pokazuje, jak szlachetny rycerz deprawuje się i niszczy wewnątrz, ulegając pokusie władzy, bowiem w każdym tkwi ziarno zła, które pod wpływem odpowiednich bodźców „wykiełkuje” i zniszczy człowieka.</p> <p>➤ W literaturze romantycznej często pojawia się motyw ulegania pokusom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Świtezianka</i> – strzelec nie potrafi się oprzeć kuszeniu dziewicy z jeziora • III część <i>Dziadów</i> – Konrad prawie ulega diablom, które chcą doprowadzić go do bluźnierstwa; • <i>Nie-Boska komedia</i> – Hrabia Henryk kilkakrotnie ulega pokusom, jakie wiążą się z jego poczuciem, że jest wielkim poetą obcującym ze sferą nadprzyrodzoną (pokusy poezji romantycznej: idealna kochanka, sława poetycka, postawa dumnego wodza-zwycięzcy). <p>➤ W sztuce Młodej Polski często pojawia się postać kobiety fatalnej. Jednym z jej wcieleń jest Salome – piękna kusicielki, która swym tańcem skłania Heroda do zamordowania św. Jana Chrzciciela (obraz Gottlieba).</p>
Podsumowanie	<p>Postać człowieka ulegającego pokusom i dowodzącego tym swej słabości to częsty motyw w literaturze i sztuce. Pokusy takie, jak miłość zmysłowa, piękno, sława, władza czy inne „łakome marności świata” płyną z zewnątrz, zsyłane są przez złe duchy czy inne siły nadprzyrodzone, jednak zazwyczaj wiążą się także z podatnym na zło wnętrzem człowieka. Walka z pokusami, nawet wtedy, gdy człowiek w niej wygrywa, wiąże się z reguły z bolesnym rozdarciem i dramatem ludzkiej słabości.</p>